

Pratarmė

Nuo XIX a. pabaigos, kai buvo intensyviai žvalgomos akmens amžiaus radimvietės Kuršių nerijoje, iki 7-ojo XX a. dešimtmečio Vakarų Lietuvoje beveik nebuvo užfiksuota naujų akmens amžiaus paminklų, išskyrus atskiras gludintų dirbinių radimo vietas. Pastarųjų 25 metų laikotarpis šio krašto istorijos tyrinėjimams buvo ypač reikšmingas.

XIX a. radiniai papildė Karaliaučiaus muziejus, tačiau apie juos žinoma tik tai, kas buvo paskelbta spaudoje. Beje, medžiaga, nors graži ir daugeliu atvejų informatyvi, buvo gana vienpusiška - tai vėlyvojo neolito Pamarių kultūros radiniai. Mus pasiekė tik labai menkos užuominos apie ankstyvojo neolito, mezolito, net paleolito palikimą. Šiuos laikotarpius labiausiai ir išryškino pastarųjų 25 metų Vakarų Lietuvos akmens amžiaus paminklų tyrinėjimai. Jie ne tik užkamšė mūsų akmens amžiaus pažinimo spragas, bet daugeliu atvejų net pakeitė kai kuriuos mūsų požiūrius. Tyrinėtų paminklų slūgsojimo sąlygos patraukė ir geologų dėmesį, bendradarbiavimas su jais atskleidė daug platesnį vaizdą apie to meto žmonių gyvenseną, jos kaitos priežastis, taip pat padėjo patikslinti chronologinę kultūros raidos grandinę.

Visai naujus duomenis apie Vakarų Lietuvos mezolitą atskleidė paminklų tyrinėjimai prie Biržulio ežero (T. Ostrausko str.). Ryškėja šių paminklų kultūrinė priklausomybė. Dabar jau aiškiai galime pasakyti, kad mezolito Kundos kultūra, kuri iki šiol daugiausia buvo pažįstama iš Latvijos ir Estijos paminklų, taip pat apėmė ir visą šiaurės vakarinę ir rytinę Lietuvos dalį. Kartu ir atsitiktiniams mezolitiniais radiniais, kurie iš seniau čia buvo žinomi, surasta atitinkama vieta raidos grandinėje.

Kai kurie geomorfologiniai pakitimų pėdsakai padėjo išaiškinti, kodėl Lietuvos pajūryje nerandama mezolito bei ankstyvojo neolito pradžios paminklų, kodėl jų aptinkama tiktai Pabaltijo šiaurės rytuose. Todėl sprendžiant kultūrų kilmės klausimus tenka būti atsargiems ir ypač įvertinti gamtos pokyčius.

Be abejo, mezolito ir ankstyvojo neolito pradžios paminklų būta ir pačiame pajūryje, tačiau dėl poldynmečio žemės grimzdimo jie slūgso po storais sąnašų sluoksniais. Pačius ankstyviausius paminklus turime tik iš antrosios ankstyvojo neolito pusės, t.y. iš IV tūkstantmečio pr. Kr. vidurio. Jiems atstovauja šioje knygoje skelbiama Šventosios 4-osios gyvenvietės apatiniojo horizonto medžiaga (R. Rimantienės str.). Beje, tai buvusi ilgo laikotarpio žūklės vieta, kurioje lankėsi ne tik ankstyvojo neolito, bet ir vidurinio neolito pradžios žvejai. Paaikškėjo, kad tai nebuvo atskiras paminklas, o dar 1979 m. paskelbtos Šventosios 2-osios radimvietės tąsa. Nors ši naujai atrasta medžiaga labai papildė iš 2-osios radimvietės gautus duomenis apie to meto žvejų verslą ir buitį, tačiau paaikškėjo, kad melioruotose pelkėse paminklus reikia tirti skubiai,

nes po melioracijos jie smarkiai nyksta. 2-ojoje radimvietėje aptiktieji irklai ir kiti dirbiniai dar buvo visiškai sveiki, o šioje beveik po 20 metų tyrinėtoje radimvietėje - jau labai sutrešę ir aptrupėję, nors gulėjo tame pat šlapiame gitijos (sapropelio) sluoksnyje.

Kai ši vakarinė lagūnos pakrantė trumpą laiką tapo negyvenama dėl jūros transgresijos, senieji gyventojai nustojo čia lankytis. Po transgresijos čia buvo išikūrusi ateivių iš Pietų Rutulinių amforų kultūros gyvenvietė. Nors jos medžiaga negausi, tačiau labai svarbi mūsų kultūros istorijai, nes šie gyventojai atnešė į Lietuvą ir gamybinio ūkio pradmenis. Taigi turime tik vienintelę tokią gryną šios kultūros gyvenvietę, tačiau matome, kad tai nebuvo atsitiktinis epizodas. Ši kultūra įsiliejo į vietinę ir buvo svarbus komponentas formuojantis baltiškajai Pamarių kultūrai.

To įsiliejimo pavyzdys yra skelbiama Šventosios 6-oji gyvenvietė. Jos inventoriuje atsispindi dvi skirtingos ūkio sistemos - žvejų-medžiotojų ir primityvių žemdirbių. Pagal keramiką darosi aišku ir iš kur perimti gamybinio ūkio pradmenys. Labai svarbu, kad kaip tik vietinio tipo keramikoje atsispindi jau kai kurie žemdirbiams būdingi ženklai. Tad netenka abejojti, kad čia vienalytės gyvenvietės palikimas.

Tuo tarpu Šarnelės gyvenvietės medžiaga (A. Butrimo str.) tą kultūrų perėmimą parodo per kitą medžiagą. Tai ankstyvosios Virvelinės keramikos kultūros įsiliejimas į vietinę Narvos kultūrą. Čia taip pat matyti ir abiejų ūkinių sistemų egzistavimas drauge.

Visos radiokarboninės datos pateiktos pagal laboratorinius duomenis nuo dabarties (t.y. nuo 1950 m.), pažymėtos tarptautiniu ženklu b.p. Greta duotos datos, pervestos į kalendorines-kalibruotas ir pažymėtos ženklu cal. Gautosios datos pr. Kr. žymimos tarptautiniu ženklu BC. Labiausiai tikėtina data pateikta skliaustuose. Kalibruojant naudotasi "RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM REV3.0.3c University of Washington Quarternary Isotope Lab".

Visų šių tyrinėjimų medžiaga (išskyrus dalį, pažymėtą tekste) saugoma Lietuvos Nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriuje. Tyrinėjimų ataskaitos ir brėžiniai yra Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus rankraštyne.

Ši knyga turėtų užpildyti kai kurias akmens amžiaus tyrinėjimų spragas. Svarbiausias dėmesys sutelktas į įvairių kultūrų sąveikos klausimus, naujas ūkio formas. Autoriai nepretenduoja duoti galutinių sprendimų, tačiau, be abejo, tikisi, kad šiais darbais šie tyrimai bus pastūmėti į priekį.

Autoriai dėkoja visiems prisidėjusiems prie paminklų tyrimo ir šio leidinio parengimo.